

Piispa Seppo Häkkisen alustus Maavoiminen kirkollisen alan suunnitteluseminaarissa

Nuoret aikuiset ovat olleet viime vuosina vilkkaan keskustelun kohteena sekä kirkossa että muualla yhteiskunnassa. Tutkimuksellisen mielenkiinnon kohteeksi nuoret aikuiset tulivat 1980-luvun lopulla. Keitä he oikein ovat? Kuka on nuori aikuinen?

Lastensuojelulaki (1:3) määrittää lapseksi alle 18-vuotiaan ja nuoreksi alle 21-vuotiaan. Kansalaisuuslain mukaan (4:28) nuori henkilö on 18-22 -vuotias. Uudessa nuorisolaissa (1:2) nuoreksi ymmärretään alle 29-vuotias. Varsin yleisesti nuori aikuinen onkin määritelty 18-29 -vuotiaaksi. Esimerkiksi Suomessa ensimmäisiin nuoriin aikuisiin kohdistuneessa tutkimushankkeessa "Nuoret aikuiset Helsingissä" vajaan parikymmentä vuotta sitten kohderyhmänä olivat 20-29 -vuotiaat. Mielenkiintoista on kuitenkin se, että viime vuosina nuoren aikuisen ikämääritelmä on noussut. Nyt monissa selvityksissä ja tutkimuksissa nuori aikuinen määritellään kuuluvaksi ikäryhmään 18-39 -vuotiaat. Esimerkkinä käy Helsingin seurakuntayhtymän nuorten aikuisten projekti ja siihen liittynyt laaja tutkimushanke Case Kallio, jossa nuori aikuinen määriteltiin 20-39 -vuotiaaksi.[1]

Nuoren aikuisen määritelmän venyminen kertoo yhden olennaisen syyn siihen, miksi tämä ikäryhmä on keskusteluttanut viime aikoina koko yhteiskunnassa. Vajaan parikymmenen vuoden aikana nuorten aikuisten ikäluokissa on tullut esille ilmiö, jota on alettu kutsua aikuisuuden lykkäämiseksi ja nuoruuden pitkittämiseksi. Aika, jolloin yhteiskunnassamme eletään nuoruuden suomalla "luotolla", on pidentynyt. Meillä länsimaissa on pitkään ollut vallalla ajattelu, että koska nuoret ovat nuoria, heillä on enemmän oikeuksia kuin velvollisuuksia. Nyt nämä nuoruuden oikeudet ovat ulottuneet yhä vanhempiin ikäryhmiin. Samoin tähän kauteen liittyvä pohdinnallinen tila on pidentynyt. Se aika, jolloin etsitään vastauksia elämän peruskysymyksiin: pohditaan elämän tarkoitusta ja etsitään konkreettista itselle sopivaa elämäntapaa, on pidentynyt. Elämän suunta voi olla haussa yhä vanhemmilla. Aikuiselämän vastuuta kartetaan "mieluummin vanha kuin aikuinen" -hengessä.[2]

Lykätyn aikuisuuden näkökulmasta 30 vuoden ikä ei enää ole se raja, jolloin aiemmin katsottiin nuoruuden päättyvän ja aikuisuuden alkavan. Kun opinnot pitkittyvät, jalansijan saamiseen työelämässä panostetaan ja perheiden perustaminen ja erityisesti lasten saaminen siirtyy yhä myöhempään ikävaiheeseen. Samalla siirtyy myös välttämätön vastuun ottaminen muista kuin itsestä. Tätä on kutsuttu aiempien sukupolvien elämäntapaan verrattuna nykyajan nuorten aikuisten etupainotteiseksi urakehitykseksi ja lykätyn elämäksi. Opiskeluun, työhön ja uraan panostetaan. Sen lisäksi elämyksellinen elämäntapa viettelee yhä useampaa venyttämään sitoutumatonta elämänvaihetta.[3]

Nuorta aikuista ei oikeastaan voikaan määritellä tarkasti iän mukaan. Kyse ei siis ole ensisijaisesti iästä vaan elämäntavasta, arvomaailmasta ja maailmankuvasta. Nuori aikuinen on usein kaupunkilainen, hyvin koulutettu ja kansainvälinen. Hänen elämänsä leimaa tilapäisyys ja projektit: projektisuhteet, projektiasuminen ja projektityö. Jatkuvan valinnan kulttuuri, media, mainonta ja brändit rakentavat nuoren aikuisen identiteettiä. Hän elää ikävaihetta, jolloin tehdään monia pitkälle tulevaisuuteen vaikuttavia ratkaisuja: muutetaan pois lapsuuden kodista ja itsenäistytään, opiskellaan ja siirrytään työelämään, etsitään elämäkumppania ja saadaan mahdollisesti lapsia. Elämässä ja yhteiskunnassa paikkaansa etsivä nuori aikuinen on muutoshakuinen kuluttaja, riskejä ottava sekä asioita laajasti tiedostava ja suvaitsevainen.[4]

Suomalaisten ja samalla luonnollisesti myös nuorten aikuisten asennemaailmaa voi kuvata yleisesti ja lyhyesti RISC Monitor – nelikentällä. Kahden ulottuvuuden pohjalta ihmiset voidaan tyypitellä neljään ryhmään, jotka ovat niin sanotut näkemys-suomalaiset, ilmiö-suomalaiset, perinne-suomalaiset ja mukavuus-suomalaiset. Nuoret aikuiset, erityisesti alle 30-vuotiaat, sijoittuvat muita suomalaisia useammin ilmiö- ja mukavuus-suomalaisten ryhmiin.[5] Tosin koko ajan on muistettava, että nuoret

---

aikuiset eivät ole mikään homogeeninen ryhmä. Se koostuu hyvin erilaisista ja erilaisista elämäntilanteissa olevista ihmisistä, joiden maailma on täynnä ristiriitaisuutta, erilaisuutta ja monimuotoisuutta.

Jussi, 30 v.

Nuorten aikuisten elämäntavoissa ja arvomaailmassa tapahtuneet muutokset ovat haastaneet suomalaisen yhteiskunnan ja ennen kaikkea sen monet perinteiset instituutiot. Esimerkkinä tästä käy Jussi, 30-vuotias suomalainen tietotekniikan ammattilainen Espoosta.^[6]

15 vuotta sitten Jussi sai kutsukirjeen rippikouluun kotiseurakunnaltaan Joensuussa. Hän oli lämmittämässä saunaa ja saattoi käyttää kutsua sytykkeenä. ”Rippikoulu ei ollut meikäläisen juttu”, Jussi perustelee ratkaisuaan hiljaisella äänellä. Kolme vuotta myöhemmin hän erosi kirkosta. ”En ole tippaakaan uskovaan ihminen”, hän sanoo.

Rippikoulun jälkeen ei kulu kuin muutama vuosi, kun on päätettävä, meneekö armeijaan. Jussi teki kuten suurin osa ikätovereistaan vielä 1990-luvun alkupuolella. Hän meni armeijaan suoraan koulusta ja kotiutui kahdeksan kuukauden päästä rajajääkäriin. ”Tasan kymmenen vuotta armeijan päättymisen jälkeen minut kutsuttiin kertausharjoituksiin, mutta en mennyt sinne. Kieltäydyin käskystä ja anoin pääsyytä täydennyspalvelusmieheksi”, hän kertoo.

Jokaisella 18 vuotta täyttäneellä suomalaisella on äänioikeus. Alle kolmekymmppisistä puolet äänestää. Se tarkoittaa, että puolet eivät äänestä. Jussi kertoo äänestäneensä kaikissa mahdollisissa vaaleissa. ”Äänestän sitä puoluetta, joka juuri sillä hetkellä tuntuu pienimmältä pahalta.” Puoluetta hän on vaihtanut monta kertaa oikealta vasemmalle. Hän on äänestänyt esimerkiksi kokoomusta ja vihreitä. Viimeksi eurovaaleissa hän antoi tukensa Suomen kommunistisen puolueen ehdokkaalle. Oletko harkinnut liittyyäsi johonkin puolueeseen? ”En ole koskaan harkinnut.”

Aiemmin Jussi tilasi kotiinsa Helsingin Sanomat ja lisäksi lukuisia lehtiä, jotka eivät maksaneet tilaajalle mitään. Nytemmin hän on lopettanut sanomalehden tilauksen. ”Luen työmatkalla Metron ja Uutislehti sadan. Ne riittävät minulle. En tarvitse sanomalehteä.” Työpaikalla Jussi lukee talouslehtiä ja vilkaisee netistä uutisia. Televisiosta hän katsoo uutisia ja ajankohtaisohjelmia.

Työmarkkinoilla Jussi on tyypillinen tapaus. Heti koulun ja armeijan jälkeen hän muutti työn ja koulun perässä Joensuusta Helsinkiin. Vakituista työtä ei aluksi löytynyt. Hän vakuuttaa, että lähes kaikki työ kelpasi. Hän on ollut siivoojana, päiväkodissa lapsia hoitamassa, sosiaalitoimistossa, opettajan sijaisena ja monissa muissa tilapäisissä hommissa. Erällä työpaikalla hän liittyi ammattiliiton jäseneksi. Liittymällä liittoon Jussi toivoi saavansa parempaa – ansiosidonnaista – työttömyyspäivärahaa, jos joutuisi työttömäksi. Pian hän joutui työttömäksi, mutta korkeampi päiväraha jäi haaveeksi. Pätkätöitä ei ollut kertynyt tarpeeksi, että hän olisi ollut oikeutettu ansiosidonnaiseen päivärahaan. Kokemus ammattiyhdistystoiminnasta oli huono, joten Jussi erosi ammattiliitosta. Myöhemmin hän kuuli työtoveriltaan, että on olemassa työttömyyskassa, johon voi kuulua ilman ammattiliiton jäsenyyttä. ”Liityin Loimaan kassaan muistaakseni 1997. Olen ollut siihen tyytyväinen. Jäsenmaksu on selvästi pienempi kuin ammattiliitoissa ja työttömyysturva yhtä hyvä.”

Jussi on siis 30 vuotias. Miten on laita hänen parisuhteensa? ”En ole ajatellut solmia avioliittoa. En pidä sitä tarpeellisena”, Jussi sanoo pontevasti. Hän kertoo seurustelewansa, mutta tyttöystävä asuu omissa asunossaan. Avoliitosta on tosin puhuttu.

Päällepäin Jussi vaikuttaa hyvin tavalliselta nuorelta mieheltä. Siistit puuvillahousut ja villapaita, lyhyet hiukset ja mutkaton käytös. Hän selvittää ratkaisujaan rauhallisesti. Kaikesta kuulee, että hän on tosissaan. Jussi tuntuu luottavan omiin voimiinsa. Hänen asemansa onkin kohtuullisen vankka. Hänellä on jo omistusasunto. Hän elää säästeliäästi, mutta osaa nauttia elämän iloista. Hän pitää hyvästä ruuasta, maistelee viinejä ja on pienestä pitäen tottuman matkustamaan ulkomailla. Tänäkin vuonna hän aikoo pistäytyä neljässä uudessa maassa.

Onko Jussi erilainen nuori aikuinen? On ja ei. Hänen ratkaisunsa eivät ole ainutlaatuisia, mutta eivät toisaalta outojakaan. Ne eivät ole enemmistön päätöksiä, mutta eivät mitään epätyypillisiääkään. Jussi kuuluu siihen joukkoon nuoria aikuisia, joiden osuus on viime vuosina lisääntynyt ja tuntuu yhä

---

kasvavan. Suomeen on kasvamassa uusi sukupolvi, joka ei halua kuulua mihinkään joukkoon, jonka arvot ja elämäntavat poikkeavat edellisen sukupolven käsityksistä. Siksi kirkossa ja muualla yhteiskunnassa on pohdittu paljon nuorten aikuisten nostattamia kysymyksiä. Siksi he ovat haaste kirkolle. Siksi ammattiyhdistysliike kampanjoi uusien jäsenten hankkimiseksi ja SAK pohtii nuorille light-jäsenyyttä. Siksi sanomalehdet kehittävät brändejään ja ostavat ilmaisjakelulehtiä, siksi Helsingin Sanomat perusti NYT-liitteen. Siksi Yleisradio jakoi kanavansa kolmeen jo parikymmentä vuotta sitten. Siksi puolueet pohtivat keinoja saada jäseniä ja äänestäjiä.

Nuori aikuinen kirkon jäsenenä

Kirkossa kysymys nuorista aikuisista on noussut polttavaksi sen johdosta, että nuoret aikuiset eroavat muista suomalaisista heikommin kirkkoon ja sen arvomaailmaan sitoutuneina. Heissä on kirkosta etäällä olevien osuus suurempi kuin muissa ikäryhmissä. Nuoret aikuiset eroavat kirkosta muita ikäryhmiä enemmän, kaikista eronneista 70 % kuuluu tähän ikäryhmään. Nuoret aikuiset ovat nykyisin vähemmän uskonnollisia kuin nuoret aikuiset aikaisemmin. Tämä kuitenkin koskee ainoastaan institutionaalista uskonnollisuutta (esimerkiksi jumalanpalvelusaktiivisuus), sen sijaan yksityisessä uskonnonharjoituksessa (esimerkiksi rukoileminen) ja henkilökohtaisessa suhteessa uskoon ei ole tapahtunut vastaavia muutoksia.[7] Kaiken kaikkiaan länsimaisessa uskonnollisuudessa on jo pitkään ollut käynnissä syvätkäyvä muutos. Uskonto ei ole katoamassa mihinkään, kuten aiemmin sekularisaatioteorioissa uskottiin. Kyse on pikemminkin uskonnon muodonmuutoksesta. Uuteen nousevaan uskonnollisuuteen liittyy opillinen relativistisuus, yhteisöllinen sitoutumattomuus sekä uskonnonharjoituksen privatisoituminen. Keskeistä kaikille näille piirteille on uskonnollisuuden lisääntyvä irtautuminen perinteisistä uskonnollisista instituutioista.[8]

Nuorille aikuisille usko on vahvasti henkilökohtainen asia eivätkä useimmat nuoret koe tarvitsevänsä kirkkoa vahvistamaan omaa uskoa. Usko on yksilön oma ja yksityinen asia. Nuoret myös mielellään määrittävät uskonnollisen identiteetin avoimesti, eivätkä niinkään sidoksissa johonkin uskonnolliseen instituutioon. He pitävät itseään mieluummin henkisinä kuin hengellisinä ja spirituaalisina mieluummin kuin uskonnollisina. He haluavat muodostaa itse maailmankatsomuksensa, joka sisältää vaikutteita erilaisista uskonnollisista ja filosofisista traditioista.[9] Hyvin tyypillinen on Idols-laulutähti Antti Tuiskun toteamus lehtihaastattelussa: "Hengellinen pohdiskelu on aina ollut mulle tärkeää, ja sen merkitys kasvaa koko ajan. En kuitenkaan kategorisoidu mihinkään tiettyyn uskontoon." [10]

Jokin aika sitten käymäni keskustelu nuorten aikuisten ryhmän kanssa paljasti tämän edellä kuvatun asennoitumisen. Keskustelussa nousi esille, kuin hengellisyys on out, sen sijaan henkisyys on in, usko on out, mutta spirituaalisuus on in, Jumala on out, mutta pyhä on in. Kun ihmettelin, että mikä ajassamme on vikana, kun kirkossakaan ei saisi enää puhua hengellisyydestä, uskosta ja Jumalasta, sain vastaukseksi: "Tuo on juuri sitä instituution edustajan ylhäältä tulevaa hierarkkista ja patriarkaalista puhetta, jota nykyajan nuori ikäpolvi vierastaa ja karttaa."

Nuorille aikuisille kirkon jäsenyydellä ei ole mitään tekemistä kunnan kansalaisuuden tai suomalaisuuden kanssa. Vanhemmalle ikäpolvelle kirkon jäsenyys kuuluu olennaisesti suomalaiseen elämänmuotoon. Nuorilla ei tällaista kytkeä enää ole. Tämän myötä kirkon jäsenyys on nuorille yhä enemmän henkilökohtainen valinta, mikä sopii hyvin nykyiseen kuluttaja-orientoituneeseen yhteiskunnan yleiseen ilmapiiriin. Näin ollen myös kynnys erota kirkosta on matalampi kuin vanhemmilla, varsinkin kun julkisuuden tarjoama mielikuva kirkosta on kielteinen. Tämä edellä todettu on varsin kriittistä pohdittaessa luterilaisen kirkon asemaa kansankirkkona. Vanhemmalle ikäpolvelle kirkon jäsenyys on ollut tekijä, joka on olennaisesti kuulunut suomalaisuuteen. Koti, kirkko ja isänmaa -ajattelu on ollut syvällä. Tämä kytkeä on sitä heikompi mitä nuoremmasta ikäpolvesta on kysymys.[11]

Selitystä edellä kuvatulle kehitykselle on etsitty uskonnollisen kasvatuksen vähenemisestä. Uskontoa ei enää yhtä lailla peritä uskonnollisen kasvatuksen kautta omilta vanhemmilta, vaan uskonnossa on yhä enemmän kyse yksilön omasta henkilökohtaisesta etsinnästä ja sen kautta tehdyistä valinnoista. Yhteistä "muistia" ei enää ole, koska sukupolvia toisiinsa yhdistävä ketju on katkennut, ja uskontoa ei enää peritä

---

vanhemmilta, vaan kukin luo itse oman uskonnollisen identiteettinsä henkilökohtaisen etsinnän kautta. Uskonnossa on kyse enemmän kokemuksesta ja sosiaalisista suhteista kuin sukupolvelta toiselle siirretystä traditiosta. Tutkimusten mukaan kodin kristillisellä kasvatuksella on vahva merkitys nuorten aikuisten myöhemmässä kirkkoon sitoutumisessa. Tätä tukevat hyvät kokemukset rippikoulusta sekä muusta myönteisestä uskontokasvatuksesta. Silti kodin vaikutus on ratkaisevin.[12]

Nuorten aikuisten asettama haaste kirkolle on havaittu. Se on johtanut sekä kirkon keskushallinnossa että seurakuntatasolla, varsinkin suurissa seurakuntayhtymissä, selvityksiin ja osin jo myös toimenpiteisiin. Esimerkiksi Helsingin seurakuntayhtymässä käynnistettiin vuonna 2003 nuorten aikuisten projekti, johon liittyi laaja tutkimusosio. Sen tuotos on julkaistu vuonna 2006 nimellä "Urbaani usko".[13] Jyväskylän kaupunkiseurakunnassa on selvitetty nuorten aikuisten parissa tehtävää työtä ja toteutettu tähän liittyen laaja kampanja.[14] Tampereen seurakuntayhtymässä toimii nuorten aikuisten toimintaryhmä sekä edustajakokous. Muutenkin nuorten aikuisten toimintaan on kiinnitetty erityistä huomiota.[15] Myös monissa kristillisissä järjestöissä on nuorten aikuisten parissa tehtävä työ noussut painopisteeksi.

Kirkkohallituksessa toimi vuosina 2004-2005 työryhmä, jonka tehtävänä oli pohtia laajasti nuorten aikuisten ja kirkon suhdetta. Työryhmä julkaisi mietinnön "Uskosta osallinen?" keväällä 2006.[16] Jatkona tälle kartoitukselle toimi vuosina 2006-2009 Kirkkohallituksen ja Kirkkopalvelut ry:n yhteinen kolmivuotinen projekti "Nuori aikuinen kirkon jäsenenä". Toimin projektin ohjausryhmän puheenjohtajana. Hankkeen tavoitteena oli löytää keinoja vahvistaa nuorten aikuisten kristillistä identiteettiä ja kasvua aikuisen uskonnollisuuteen. Projektin kokonaisuus muodostui neljästä osa-alueesta, jotka olivat kristillinen identiteetti, seurakuntatyö, vaikuttaminen ja viestintä. Projektissa koottiin tietoa ja kehitettiin toimintatapoja sekä välitettiin niitä seurakuntiin, joissa kirkon perustyö tapahtuu.[17] Tämän projektin yhtenä lopputuotoksena on julkaisu Kirkosta kiinni.

Viime vuosina nuoret aikuiset ovat nousseet aivan erityiseksi kirkon haasteeksi.[18] Tärkeää on huomata, että kyse ei kuitenkaan ole ennen kaikkea uusista toimintamuodoista, vaikka toki niitäkin tarvitaan. Kyse on ensisijaisesti syvään kulttuurinmuutokseen vastaamisesta. Nuoret aikuiset eivät ole ongelma, vaan he ovat kirkolle suuri mahdollisuus. Heidän aktiivisuuttaan ja voimavarojaan tarvitaan kirkossa. Samalla heidän on saatava löytää oma paikkansa seurakunnassa ja tähän aikaan sopiva tapa etsiä ja elää todeksi yhteyttä Jumalaan ja rakkautta lähimmäiseen. Kirkossa on nyt ponnisteltava sen hyväksi, että kirkon sanoma tarjoaisi kaikenikäisille aineksia oman elämän ja uskon rakentamiseen.

Kirjoitin esipuheen Kirkosta kiinni –julkaisuun. Päätänkin tämän alustukseni esipuheen lopun ajatuksiin: Projekti "on tuonut esille monia haasteita, joihin kirkossa ei ole kyetty vielä vastaamaan. Seurakunnissa on niihin havahduttu. Nyt on tärkeä huomata ne mahdollisuudet ja toimintaedellytykset, joita kirkollamme on nykypäivän Suomessa. Pahinta on, mikäli laskevat käyrät tai negatiiviset ennusteet johtavat kirkossa lamaantumiseen tai kyynisyyteen. Siihen ei ole mitään syytä. Mikään aika ei ole Jumalalle huonompi tai parempi kuin jokin toinen. Kirkolle jokaiseen aikakauteen sisältyy sekä uhkia että mahdollisuuksia. Kirkon ei pidä puolustaa menneisyyttään, vaan rakentaa tulevaisuuttaan. Katseen on oltava tulevaisuudessa, joka on kristitylle aina avoin. Kirkon työn tulevaisuutta ei niinkään ratkaista akselilla hengellisyys-maallistuminen, vaan pikemminkin toivon ja kyynisyyden välillä. Kirkon ensisijainen tehtävä on toivon tuominen sanoin ja teoin tähän maailmaan. Kirkko on ja sen tulee olla toivon välittäjä. Nuorten aikuisten maailmassa kirkon sanomalle toivosta, turvallisuudesta, luottamuksesta ja tulevaisuudesta on kysyntää. Jeesus oli maanpäällä toimiessaan nuori aikuinen, vähän yli kolmekymppinen. Hänen toimintansa ja julistamansa evankeliumi on meidän esikuvamme. Siksi tehdään töitä rohkeina ja iloiten." [19]

Kirjallisuus

- Aisla, Tiina
2006 Hengellinen hitti vetoaa poppariinkin. – Itä-Häme 2.8.2006.
- Halme, Lasse
2006 Nuorten aikuisten haaste kirkolle – johtopäätöksiä nuorten aikuisten projektista. -
Urbaani usko. Nuoret aikuiset, usko ja kirkko. Toim. Teija Mikkola, Kati Niemelä ja Juha
Petterson. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 96. Tampere.
- Hauta-aho, Henna & Tornivaara, Sanna
2009 Kirkosta kiinni! Kirjapaja. Juva.
- Hämäläinen, Unto
2005 Ei kuulu joukkoon. – Helsingin Sanomat, kuukausiliite huhtikuu 2005.
- Ketola, Kimmo
2006 Kaupunkien uusi henkisyys. - Urbaani usko. Nuoret aikuiset, usko ja kirkko.
Toim. Teija Mikkola, Kati Niemelä ja Juha Petterson. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja
96. Tampere.
- Majamäki, Hannu
2006 Nuoret aikuiset ja kirkko – mahdollinen yhtälö? - Urbaani usko. Nuoret aikuiset, usko ja
kirkko. Toim. Teija Mikkola, Kati Niemelä ja Juha Petterson. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 96.
Tampere.
- Mikkola, Teija
2006 Urbanin nuoren aikuisen arvot. – Urbaani usko. Nuoret aikuiset, usko ja kirkko.
Toim. Teija Mikkola, Kati Niemelä ja Juha Petterson. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja
96. Tampere.
- Niemelä, Kati
2006a Nuorten aikuisten suhde kirkkoon. – Urbaani usko. Nuoret aikuiset, usko ja kirkko. Toim.
Teija Mikkola, Kati Niemelä ja Juha Petterson. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 96. Tampere.
- 2006b Vieraantunut vai pettynyt? Kirkosta eroamisen syyt Suomen evankelis-luterilaisessa
kirkossa. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 95. Tampere.
- Niemelä, Kati & Koivula, Annika
2006 Uskonnollinen kasvatus sillanrakentajana. - Urbaani usko. Nuoret aikuiset, usko ja
kirkko. Toim. Teija Mikkola, Kati Niemelä ja Juha Petterson. Kirkon tutkimuskeskuksen
julkaisuja 96. Tampere.
- Nuori aikuinen kirkon jäsenenä
2006 Nuori aikuinen kirkon jäsenenä. Projektisuunnitelman versio 4.8.2006. Kirjoittajan
hallussa.
- Nuorten aikuisten parissa tehtävää työtä pohtivan työryhmän raportti
2005 Nuorten aikuisten parissa tehtävää työtä pohtivan työryhmän raportti. Jyväskylän
kaupunkiseurakunta. 22.6.2005.
- Urbaani usko
2006 Urbaani usko. Nuoret aikuiset, usko ja kirkko. Toim. Teija Mikkola, Kati Niemelä ja Juha
Petterson. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 96. Tampere.
- Uskosta osallinen
2006 Uskosta osallinen? Nuorten aikuisten asema, merkitys ja tehtävä kirkossa. Nuoret aikuiset
-työryhmän mietintö. Suomen ev.-lut. kirkon keskushallinto. Sarja C 2006:3. Helsinki.

[1] Uskosta osallinen 2006, 4; Mikkola 2006, 23, 26.

- [2] Mikkola 2006, 26-27.
  - [3] Mikkola 2006, 28-29.
  - [4] Uskosta osallinen 2006, 4.
  - [5] Niemelä 2006a, 62-63.
  - [6] Jussin tarina pohjautuu Unto Hämäläinen artikkeliin Helsingin Sanomien kuukausiliitteessä huhtikuussa 2005. Ks. Hämäläinen 2005.
  - [7] Niemelä 200a, 63; Niemelä 2006 b, 187, 222.
  - [8] Ketola 2006, 305.
  - [9] Niemelä 2006a, 63; Uskosta osallinen 2006, 5; Hauta-aho & Tornivaara 2009, 40.
  - [10] Aisla 2006.
  - [11] Niemelä 2006a, 64; Hauta-aho & Tornivaara 2009, 45..
  - [12] Niemelä & Koivula 2006, 163, 175-177; Hauta-aho & Tornivaara 2009, 46.. Mielenkiintoista on havainto, että uskonnollisen kasvatuksen antamatta jättäminen ei poista yksilön uskonnollisuutta, vaan antaa kasvualustaa yhä kirjavammille uskomuksille. Niemelä & Koivula 2006, 177.
  - [13] Urbaani usko 2006.
  - [14] Nuorten aikuisten parissa tehtävää työtä pohtivan työryhmän raportti 2005.
  - [15] Uskosta osallinen 2006, 22-30.
  - [16] Uskosta osallinen 2006.
  - [17] Nuori aikuinen kirkon jäsenenä 2006; Hauta-aho & Tornivaara 2009, 11-12.
  - [18] Ks erityisesti Majamäki 2006 ja Halme 2006.
  - [19] Hauta-aho & Tornivaara 2009, 17-18.
-